

Hollanders worden *streetwise*

Essays over de culturele emancipatie in de Gouden Eeuw

De literair-historicus René van Stipriaan geeft in *Lof der botheid - Hoe de Hollanders hun naïviteit verloren* een intrigerende bloemlezing over hoe de Hollanders een culturele inhaalslag maakten tijdens het ontwaken van de Gouden Eeuw. Lang stonden Hollanders bekend om hun uit de klei getrokken eenvoud, lomphheid en botheid. In de zeventiende eeuw veranderde dit (voor een deel) en stond Holland, en met name Amsterdam, voor wereldwijsheid en geraffineerdheid.

Van Stipriaan beschouwt deze mentaliteitsverandering aan de hand van twaalf *snapshots* van verschillende aspecten van de Hollandse Gouden Eeuw. 'Een gezant van aartsvijand Spanje zag omstreeks 1610 in Den Haag een aantal afgevaardigden van de Staten-Generaal buiten in het gras hompen brood met kaas zitten eten, in afwachting van het begin van de vergadering. Dat waren dus de leden van het hoogste bestuurslichaam in de opstandige Republiek waarmee zijn machtige vaderland Spanje inmiddels al veertig jaar een hopeloze oorlog voerde. Terwijl hij naar die kaas etende mannen keek, stelde de Spanjaard vast: "Zo'n volk is onoverwinnelijk."'

Ruwe bolsters

Met deze Spaanse verontwaardiging begint Van Stipriaan zijn essay 'Varkensweelde' over de nieuwe rijken in de opkomende Hollandse steden. In de eerste alinea's legt de auteur uit wat de relatie is tussen de Nederlandse Opstand en de economische bloei van Hollandse steden. Buitenlandse reizigers zoals deze Spaanse gezant wisten niet wat ze zagen bij het aanschouwen van de bedrijvigheid in de steden die ze aandeden. Prachtige herenhuizen, exotische handelaren die hun waren verkochten, rijkgepulde winkels die producten van over de

Daan van Leeuwen is redacteur van Kleio.

hele wereld aanboden, en zelfs in de kleinste stulpjes hingen magistrale meesterwerken. Het waren vruchten van de nieuwe tijd, de Gouden Eeuw.

Toch viel de buitenlandse bezoeker bij de Hollanders ook een bijna demonstratief gebrek aan grandeur op, aldus Van Stipriaan. Met de Spaanse gezant zagen vele bezoekers een ietwat lompe, eenvoudige air onder de Hollanders. De Engelse diplomaat William Temple verbaasde zich er omstreeks 1670 over dat Johan de Witt, die door de Brit toch gezien werd als 'de grootste staatsman van zijn tijd' gewoon over straat ging zonder lijfwacht of knecht. De Hollanders bleven ondanks de weelde ruwe bolsters, en hun mentaliteit bleef ongepolijst en bot.

Hollandse geslepenheid

In de zestiende eeuw, schrijft Van Stipriaan in zijn openingsessay, was botheid geen uiting van gebrek aan beschaving, maar een eenvoudige manier van doen die je in de zeventiende eeuw terugzag bij Hollandse kooplieden, regenten en stadhouders. En *die* botheid, die verloor zijn naïviteit in de zeventiende eeuw toen nijverheidsgewest Holland zich binnen twee generaties ontpopte tot handelscentrum van de wereld. Hollanders werden zich na de Val van Antwerpen (1585) en de toestroom van economische migranten bewust van hun culturele achterstand op het wereldtoneel. Ze leerden in korte tijd hoe ze *streetwise* moesten zijn en hun eigen botheid in hun voordeel konden gebruiken. ▶

Schutters van de compagnie van luitenant Pieter Pietersz Hasselaer. Cornelis van der Voort, ca. 1624. Rijksmuseum, Amsterdam. De burgerwacht van Amsterdam is gestoken in de duurste, meest exclusieve schutterijkostuums. Luitenant Pieter Pieterszoon Hasselaer is de man met hoed op de onderste rij die de kijker niet aankijkt. Hij is de zoon van een VOC-bestuurslid en rijkste bierbrouwer van de stad.

Het is een *coming of age*-geschiedenis van de Hollanders; hoe zij, en met name de Amsterdammers, zich ontwikkelden tot grootmeesters van de ironie en versluiering. We kunnen deze aanpassing niet zien als een mentale gedaante-verwisseling, maar meer als een emancipatie-instrument om het hoge tempo van de internationale economische veranderingen het hoofd te bieden. Het was een aanpassing om mee te kunnen in de grote sprong voorwaarts, terwijl burgerlijke soberheid voorop moest blijven staan, gevoed door het calvinisme en de onwil echt grote mentaliteitsveranderingen door te maken. Het was de Amsterdammer Bredero die zijn stad zag uitgroeien tot het handelscentrum van de wereld

schrijver aan toe. De Zeeuw Jacob Cats stelde in 1618: 'Holland is geslepen', en dat bedoelde hij als een compliment. Dat de auteur, vanuit zijn achtergrond als literair-historicus, in zijn twaalf essays met name literaire kopstukken gebruikt om dit onderwerp te duiden ligt voor de hand. Deze cultuurdragers beschrijven in hun gedichten en traktaten het beste wat de mentaliteitsverandering was in het bloeiende gewest. Toch heeft Van Stipriaan het zichzelf hiermee ook lastig gemaakt, want er is niets moeilijker dan een geschiedenis van de ideeënwereld in een veranderende wereld te beschrijven. Door deze ogenschijnlijke transitie te verpakken in twaalf losse *snapshots* laat hij de lezer

met een groot vraagstuk achter: in hoeverre is deze culturele emancipatieslag nu representatief voor de gehele Hollandse bevolking? De bundel *Lof der botheid* is hiermee vooral geschikt voor de lezer die in dit licht exemplarische, maar losstaande vensters op de Hollandse Gouden Eeuw wil bestuderen.

Handelsmetropool

De essays die het beste uit de verf komen, hebben een gemene deler: Amsterdam. Het betreffen de essays 'Gidsland zonder theater', het verhaal van de geboren Amsterdammer P.C. Hooft en het slotpleidooi 'Kleine anatomie van de Amsterdamse branie' dat de groeistruipen van de 'capital of capitals' in de zeventiende eeuw behandelt.

Het levensverhaal van P.C. Hooft is zo alleraardigst omdat Van Stipriaan tussen de regels de economische ontwikkelingen van Amsterdam schetst. Pieter Corneliszoon Hooft was namelijk letterlijk een ooggetuige van de enorme groei van de havenstad, terwijl op de achtergrond de Nederlandse renaissance dankzij Hooft zich ontploegde. Hij stamde uit een geslacht van zeevaarders, dat een imperium kon opbouwen door de graanhandel op het Oostzeegebied. Het zorgde ervoor dat de vader van Pieter Corneliszoon zich kon manifesteren als een van de rijkste mannen van Amsterdam en een paar jaar na de geboorte van zijn zoon (1581) werd verkozen tot burgemeester. Pieter groeide

'De Zeeuw Jacob Cats stelde in 1618: "Holland is geslepen", en dat bedoelde hij als een compliment'

en een smeltkroes van culturen, die dicht bij zichzelf bleef en als lijfspreuk 'kent u selven' aannam. En waar het kan, en vooral waar nodig, daar speelde de Hollander het spel mee. Van Stipriaan voegt daar een uitspraak van een andere zeventiende-eeuwse

Vrouw met balans, Johannes Vermeer, ca. 1664. National Gallery of Art, Washington. Dit schilderij is gemaakt tijdens de hoogtijdagen van Vermeers schilders-carrière. De zwangere vrouw houdt een balans vast boven een tafel vol duur blauw linnen, sieraden en muntstukken. Op de achtergrond hangt een schilderij met als christelijk thema het Laatste Oordeel.

door de Val van Antwerpen op in een stad die zich in korte tijd ontwikkelde van nijverheidsstadje aan de Zuiderzee tot handelsmetropool met internationale faam. De jonge Hooft begreep dat de Hollanders mee moesten in deze groei, om 'wereldwijd' te worden. Op zijn zeventiende begon hij aan een *grand tour* en verbleef in Frankrijk en diverse steden in Italië. Hooft werd een 'renaissanceman'; hij bewonderde, bestudeerde, las en sprak, schreef en beminde, en koos na jaren van rondzwervingen langs beschaafde steden uiteindelijk voor de literatuur. Hooft verwierf na terugkomst in 1609 met dank aan de bestuurlijke positie van zijn vader een bijna-adellijke titel: drost van Muiden en baljuw van het Gooiland. Het gaf hem aanzien, maar vooral tijd om zich te storten op zijn literaire carrière waarin hij werken schreef die hem zijn blijvende faam zouden opleveren als belangrijkste exponent van de Nederlandse renaissance. Het werk bracht de grandeur, beschaving en de wellevendheidscultuur, bekend uit verre steden als Florence en Venetië naar het 'onbeschaafde' Holland en voedde de elite van Amsterdam met hun calvinistische inborst op. Zijn latere werken, bijvoorbeeld *Nederlandsche Historiën* (1642), waren meer geënt op historische

verhandelingen en beschreven politiek-historische onderwerpen als de eerste jaren van de Nederlandse Opstand tot de dood van Willem van Oranje. Hooft nam in latere historische boeken stelling tegen radicale predikanten en tirannen en sprak zich uit voor de machtige rol van het stedelijke patriciaat in de Republiek waartoe hij zelf behoorde. Van Stipriaans keuze voor een biografisch essay over Hooft lijkt in dit licht een valide te zijn geweest om te illustreren hoe een deel van de Amsterdamse bevolking werd opgevoed in een onstuimige tijd van particularisme, Opstand, renaissance en economische groei.

Prachtige vensters

Toch zal de observerende lezer opmerken dat de biografie van de schrijver die grandeur naar Amsterdam bracht niet echt strookt met de rode lijn van *Lof der botheid*.

De lezer wordt door de titel van de bundel essays *Lof der botheid - Hoe de Hollanders hun naïviteit verloren* toch enigszins op het verkeerde been gezet. Alleen in de inleiding en het openingsessay gaat het expliciet over de culturele inhaalslag die de Hollanders moeten maken, terwijl het in de overige hoofdstukken vooral gaat over verhandelingen, ontwikkelingen, personen en culturele

uitspattingen in de Gouden Eeuw. Alleen de goede verstaander leest tussen de regels door dat er sprake is van een daadwerkelijke transitie waar de ondertitel naar verwijst. Het is voor een groot deel te verklaren door de wijze waarop de essayist het boek heeft samengesteld; het is een bundel van niet eerder gepubliceerde lezingen of heruitgebrachte artikelen uit wetenschappelijke cultuurhistorische tijdschriften. De stelling in de ondertitel doet achteraf een beetje afbreuk aan de rijke schrijfstijl van de goed geïnformeerde Van Stipriaan. De auteur neemt je in zijn *snapshots* op een erudiete, maar goed leesbare wijze mee langs een aantal klassieke keuzeonderwerpen en een aantal minder bekende, vaak met literaire invalshoek. Johan van Oldebarnevelt, het Wilhelmus en Christiaan Huygens passeren de revue, maar ook de minder bekende Matthijs van der Merwede en Willem Godschalck van Focquenbroch worden voorgesteld. Het levert al met al prachtige vensters op op het ontwaken van de Gouden Eeuw, waarin (een aantal) Hollanders hun rauwe randje van hun botheid verloren. ■

Linkerpagina: *De Dam, naar het westen gezien, met het Stadhuis*, Gerrit Berckheyde, 1673. Het Paleis op de Dam werd tussen 1648 en 1665 gebouwd als stadhuis. Na de voltooiing was het het grootste niet-religieuze gebouw in Europa en toonbeeld van de rijkdom van de Gouden Eeuw. **Rechterpagina:** *Zelfportret als de apostel Paulus*, Rembrandt van Rijn, 1661. Rembrandt identificeerde zichzelf met de apostel Paulus, die de gewoonte had verschillende rollen aan te nemen om zijn doelen te bereiken, aldus Van Stipriaan. Ook de Hollander nam verschillende rollen aan om het hoogste doel te bereiken.

Lof der botheid. Hoe de Hollanders hun naïviteit verloren. René van Stipriaan (Querido, Amsterdam 2016), 232 blz., € 19,99